

9th International Conference “Ohrid-Vodici 2021”

**CULTURAL HERITAGE ENVIRONMENT, SCIENTIFIC
RESEARCHES AND TOURISM UNDER THE
PANDEMIC CIRCUMSTANCES**

- Conferense Proseedings -

9-та Меѓународна конференција „Охрид- Водици 2021“

**КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО, ЖИВОТНАТА
СРЕДИНА, НАУЧНИТЕ ИСТРАЖУВАЊА И ТУРИЗМОТ
ВО УСЛОВИ НА ПАНДЕМИЈА**

- Зборник на трудови-

**9-та Меѓународна конференција
„Охрид-Водици 2021“**

**КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО,
ЖИВОТНАТА СРЕДИНА, НАУЧНИТЕ
ИСТРАЖУВАЊА И ТУРИЗМОТ ВО
УСЛОВИ НА ПАНДЕМИЈА**

-Зборник на трудови-

Уредник

Рубин Земон

Охрид, 17-19 јануари 2021

Conference Proceedings 9th International Conference “Ohrid – Vodici” 2021

Publishers:

Center for Advanced Researches, Skopje, North Macedonia

MIRAS, Social Organization in Support of Studing of Cultural Heritage, Baku, Azerbaijan

Editor: Rubin Zemon Ph.D.

Assistant of the Editor: Marina Vrcovska, M.Sc

Computer preparation and printing: Igor Panev M.Sc.

Photo on the book cover: Mammad Rahimov

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

930.85:[616.98:578.834-036.21(100)(062)

502:[616.98:578.834-036.21(100)(062)

338.48:[616.98:578.834-036.21(100)(062)

МЕЃУНАРОДНА конференција "Охрид-Водици" (9 ; 2021 ; Охрид)

Културното наследство, животната средина, научните истражувања и туризмот во услови на пандемија : зборник на трудови / 9-та Меѓународна конференција "Охрид-Водици 2021", Охрид, 17-19 јануари 2021 ; уредник Рубин Земон. - Скопје : Center for advanced researches, 2022. - 254 стр.: илустр. ; 25 см

На стр. 3: Cultural heritage, environment, scientific researches and tourism under the pandemic circumstances / 9h International Conference "Ohrid-Vodici, 2021", Ohrid, 17-19 January, 2021 ; editor Rubin Zemon. - Трудови на мак. и англ. јазик. - Фусноти кон текстот. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-66817-0-8

а) Културно наследство -- Ковид-19 -- Собири б) Животна средина --

Ковид-19 -- Собири в) Туризам -- Ковид-19 -- Собири

COBISS.MK-ID 56084741

**9^h International Conference
“Ohrid-Vodici, 2021”**

GLOBAL PROCESSES JOURNAL
www.gpjournals.net

**CULTURAL HERITAGE,
ENVIRONMENT, SCIENTIFIC
RESEARCHES AND TOURISM UNDER
THE PANDEMIC CIRCUMSTANCES**

-Conference Proceedings-

Editor

Rubin Zemon

Ohrid, 17-19 January, 2021

THE CONFERENCE PROGRAMME COMMITTEE

Rubin Zemon, Ph.D. (Institute for Socio-Cultural Anthropology)
Skopje, North Macedonia

Fariz Khalili, Ph.D. (MIRAS Social Organization in Support of
Studying of Cultural Heritage) Baku, Azerbaijan

Luigi Santacroce, Ph.D. (Aldo Moro University), Bari, Italy

Ahmet Aytac, Ph.D. (Aydin Adnan Menderes University), Izmir, Turkey

Aleksandar Manasievski, Ph.D. (FON University), North Macedonia

Meli Shopi, Ph.D. (University of Elbasan), Elbasan, Albania

Marijana Secibovic, Ph.D. (VSTIM College), Konjic, Bosnia and
Hercegowina

Refik Secibovic, Ph.D. (VSTIM College), Konjic, Bosnia and
Hercegowina

Jasminka Simic, Ph.D. (Radio-Television of Serbia), Belgrade, Serbia

Nadzyea Cherepan, Ph.D. (European Humanities University), Vilnius,
Lithuania

Dejan Metodijeski, Ph.D. (University Goce Delchev, Stip), Skopje,
North Macedonia

Zoran R. Vitorovic, Ph.D. (Editor-in-Chief, Global Processes
Journal), Miami, USA

Andrey Gorokhov, (Editor-in-Chief, Russian Political Science),
Moscow, Russian Federation

ORGANIZING COMMITTEE OF THE CONFERENCE

Aleksandar Manasievski, Ph.D. co- chair

Zoran Vitorovic, Ph.D. co-chair

Ljupco Janevski M.Sc.

Marina Vrvcoska M.A.

Verica Dzijanovska

Contents

Preface 7

Jasminka Simić

Covid-19 pandemic: a moment of the renewal of nature and human contemplation about its priorities 9

Georgi Nikolov, Veselina Lyubomirova, Nikola Tanakov

Social innovations for the development of accessible tourism in cities 27

Dejan Metodijeski, Kristijan Dzambazovski, Oliver Filiposki, Toshо Cocoroski,
The effects of Covid-19 pandemic upon tourism: the case of tourism policy in North Macedonia 39

Љупчо Јаневски, Климент Наумов

Екотуризмот како специфична туристичка форма во националните паркови на РС Македонија 51

Rubin Zemon

“Social distance, new normality, “anthropause”... vs. tradition, religion, habitus...” 60

Zoran Matevski, Dushka Matevska

The relationship between religion and the pandemic of Covid-19 68

Габриела Топузовска, Лидија Ѓурковска,

Краток преглед и ретроспектива на најважните пандемии во светот и во нашата земја 76

Božica Slavković Mirić

Epidemic diseases in Kosovo and Metohija between the two world wars 89

Александар Манасиевски, Кристијан Манасиевски

Еколошки Безбедносни аспекти во услови на Глобализација 100

Elka Vasileva, Georgi Tsolov, Desislava Botseva,

The importance of cultural and tourist infrastructure for achieving balanced sustainable development in the conditions of the Europe 2030 strategy 114

Fedorova M.S.

Russian tourist brands 122

Sergey Samarkin, Pavel Shabley

Religious rites in old cemeteries of Kustanay region: problems of study in the context of a pandemic 129

Rukshara Mammadova
The “kenzul - irfan” by abu abdullah migdad al - hilli 136

Andrei Gorokhov
Jerusalem in the Balkans and New Jerusalem in Russia 141

Ivan Kotev
Infectious diseases in the form of epidemic and pandemic and their reflection in the folklore of the Macedonian people, with special reference to the folklore from Strumica and Strumica region 145

Александра Кузман
Климе Садило – симболот на охридската чалгија 153

Оливер Бојчески, Хинок Кица, Марина Бојческа, Хелидон Кица
Евалуација на здравјето кај спортистите после прележување на болеста Ковид 19 166

Fariz Khalilli, Shahla Khalilli
Garapirimli sufi khanagah in Karabakh 168

Ahmet Aytaç
A Konya obruk rug and color analysis in the koyunoğlu museum 181

Gunel Seyidahmedli
Heritage of albanian architectural monuments in Karabakh 190

Burhanettin Senli
Pargali Ibrahim Pasha and his New Grave 198

Emina Rustemoska
Rethinking enviroment in cities under Covid 19 and post Covid city 209

Farrukh Rustamov, Lamia Hacimuradova, Sevinj Rustamova
The role of Shusha Schools in the formation of secular educational culture in Azerbaijan in the XIX century 215

Тошо Чочороски
ГАСТРОНОМСКА АНИМАЦИЈА ВО ТУРИЗМОТ: Гастрономски манифестации - анимација и промоција на македонското културно наследство и традиција во Југозападниот регион на РС Македонија 218

Indira Hadžibulić
Položaj Bošnjaka u bivšim jugoslovenskim republikama 229

Gafar Jabiyev
Historical and cultural heritage of Karabakh: Ancient memories and modern realities 236

Dejan Metodijeski, Faculty of tourism and business logistics, University Goce Delcev, Stip, dejan.metodijeski@ugd.edu.mk

Kristijan Dzambazovski, Hotel Ambasador, Skopje, kristijan@hotelambasador-sk.com.mk

Oliver Filiposki, Faculty of tourism and business logistics, University Goce Delcev, Stip, oliver.filiposki@ugd.edu.mk

Tosho Cocoroski, Hotel Sileks - Ohrid, cocoroski.t@gmail.com

THE EFFECTS OF COVID-19 PANDEMIC UPON TOURISM: THE CASE OF TOURISM POLICY IN NORTH MACEDONIA

Abstract

Tourism is one of the largest and fastest growing sectors in the world economy, also one of the sectors most affected by the COVID-19 pandemic on all continents. All parts of tourism value-chain have been affected from the pandemic. The subject of this paper is analysis of the effects of COVID-19 pandemic upon tourism in North Macedonia. The paper presents basic data on the distribution of tourism in 2020 in the country and abroad. Tables showing world tourism statistics and national tourism and hospitality statistics are presented in the text. For the purpose of the paper, a research methodology and secondary data sources have been used by consulting relevant literature on tourism crises. Also, official government measures taken are used for collecting data and analysis of economic impact of COVID-19 pandemic on tourism sector in the Republic of North Macedonia. Concluding observations refer to the prospects and directions for future tourism development policy, responses and recovery in the country and rebuilding tourism in post COVID-19 world.

Key words: tourism, tourism policy, COVID-19, North Macedonia.

Вовед

Туризмот претставува еден од најбрзорастечките сектори во светската економија. Според Светската Туристичка Организација при Обединетите Нации (UNWTO), доаѓањата на туристи во 2019 година на меѓународно ниво ја достигнале бројката од 1.500 милиони. Во 2018 година туристичката потрошувачка изнесувала 1.700 милијарди американски долари, а туристичката индустрија учествува со 10% во глобалниот бруто домашен производ (БДП). Секој десетти вработен човек во светот, е вработен во овој сектор.

Како во светски рамки, така и во нашата земја, статистиката поврзана со туризмот во изминатите декади константно бележи позитивни показатели. Во Република Северна Македонија, податоците поврзани со бројот на туристи и остварени ноќевања во 2019 година се следните: бројот на туристите изнесува 1 184 963, од кои 427 370 се домашни

туристи, а 757 593 се странски туристи; а бројот на ноќевањата во 2019 година изнесува 3 262 398, од кои 1 684 627 отпаѓаат на домашните туристи, а 1 577 771 на странските туристи.

Покрај сите позитивни социјални, културни и економски влијанија кои ги има туризмот, тој сепак е најмногу „чувствителен“ на влијанија како воени дејствија, тероризам, природни непогоди и катастрофи, како и ширење на различни болести кои го ограничуваат или спречуваат патувањето на туристите. Токму COVID-19 кризата, која се појави кон крајот на 2019 година доведе до прогласување на глобална пандемија од страна на Светската Здравствена Организација (WHO), а со ширењето на овој вирус дестинациите ширум светот на различен начин го ограничува движењето на луѓето со цел запирање на ширење на болеста. Пандемијата (ширење на болест на големи територии), покрај промената на животните навики на луѓето во светот доведе и до стагнација на економските активности во целокупното стопанство.

Методологија

Целта на овој труд е да се спроведе истражување за ефектите врз секторот туризам и угостителство кој е погоден од здравствената и економската криза предизвикана од вирусот COVID-19 преку случајот на туристичката политка во Република Северна Македонија. За постигнување на целта на трудот во основа е користена методологија на анализа на секундарни извори на податоци.

Во главно, методолошки користени се резултати од спроведено анкетање и интервјуирање на учесници од секторот туризам и угостителство преземени од изработените две студии каде учество земаат и авторите на овој труд. При изработката на овие студии користени се различни истражувачки методи и инструменти како: анализа на содржината на европски и светски студии поврзани со кризи во туризмот и препораки на релевантни институции од областа на туризмот и здравството во однос на COVID-19; анализа на стратешки документи и законска регулатива поврзана со туристичката и угостителска дејност во земјата; анализа на статистички извештаи поврзани со угостителството и туризмот во земјата; анализа на електронско анкетање на претставници од секторот туризам и угостителство во земјата; анализа на спроведени интервјуа со претставници од секторот туризам и угостителство во земјата; кабинетска анализа на релевантна литература и интернет извори; и др.

Состојба со туризмот и COVID-19 во светот

Низ историјата ширењето на заразни болести и вируси не е непознато за човештвото. Поголемите пандемии како чумата во средниот век, „Шпанскиот грип“ во првата половина на минатиот век, довеле

до рестрикции во начинот на живеење, патувањата и туризмот иако во овие историски периоди туризмот не е третиран како посебен сектор. Историски погледнато, во минатото во најпозната туристичка дестинација во земјата градот Охрид, црквата „Св.Никола Болнички“ служела како болница и карантин за патниците кои доаѓале во градот. Појавата на епидемија со Вариола Вера во 70-тите години на минатиот век во бивша Југославија е исто така еден од предизвиците со кои се сретнале и денешните генерации.

Во изминатите години во повеќе наврати во светот се среќаваа зголемен број на заразени лица со болести како птичји и свински грип. Поврзаноста на туризмот со корона вирусите исто така постоела во минатото. Најсвежи примери имаме од 2002-2003 година и епидемијата на SARS, исто така корона вирус како и COVID-19. Епидемијата на SARS довела до намалување на туристичките активности во редица земји од Азија како и Канада, а ова придонело во постоечката литература да се зголеми обемот на студии и истражувања поврзани со мерките кои ги преземаат дестинациите. Во овие публикации се опфаќаат загубите на секторот туризам, како и анализи на спроведените мерки на национално и регионално ниво кои довеле до спречување на ширење на епидемијата, потоа преземените мерки од страна на угостителските објекти, изработката на стратегии за соочување со кризи и др. Токму овие искуства поврзани со корона вирусот придонеле и во пандемијата во 2020 година, овие дестинации да бидат повеќе „спремни“ за разлика од дестинациите како Италија, Шпанија, Франција и САД кои се едни од најголемите генератори на меѓународниот туризам, како за дојдовен така и за појдовен туризам.

Предизвикот кој го донесе со себе COVID-19 кризата е еден од најголемите (социјален и економски) во човечката историја, а поради таа причина за потребите на трудот во материјалот подолу е направен осврт на меѓународните искуства од секторот туризам и угостителство. Од појавата на кризата поврзана со COVID-19, организирани се повеќе меѓународни онлајн состаноци, конференции и панел дискусии, во насока на пронаоѓање соодветни мерки и преземање на чекори за успешно справување во секторот туризам и угостителство. Организацијата за економска соработка и развој (OECD), во однос на мерките преземени од страна на земјите поврзани со COVID-19 кризата и туризмот, прави поделба на три категории на преземени мерки: заштита на луѓето (туристи и вработени во сектор туризам); бизнис сектор (опстанок на фирмите во туризмот и угостителството преку пакет мерки); и секторска политика (координација на секторот туризам и угостителство и негово заздравување, промоција и др.).

Светска туристичка организација при обединетите нации (UNWTO) е најзначајната меѓународна организација која го третира секторот туризам и угостителство на глобално ниво. Директно е поврзана со останати организации во Обединетите Нации. Речиси и да не постои земја во светот која не е членка на оваа организација. Нејзина цел е подобрување на статусот на светскиот туризам и негов иден развој. Оваа организација предвидува опаѓање на туризмот од 20-30% во 2020 година

споредбено со 2019 година, поради COVID-19 кризата. Организацијата, преку својот Комитет за глобални кризи во туризмот, истакнува 23 активни препораки, поделени во три клучни области:

Прва клучна област - Управување со кризата и ублажување на влијањето: Препораките се однесуваат на задржување на работни места, поддршка на самовработени работници, обезбедување ликвидност, промовирање на развој на вештини и реорганизација на даноци, такси и прописи поврзани со патувањето и туризмот. Препораките се дадени бидејќи постојат изгледи за глобална економска рецесија. Со оглед на неговата трудоинтензивна природа, туризмот ќе биде погоден, со милиони работни места во ризик, особено оние што ги работат жените и младите, како и маргинализираните групи.

Втора клучна област - Обезбедување стимул и забрзување на закрепнувањето: Овој пакет на препораки ја нагласува важноста за обезбедување финансиски стимул, вклучително и поволни даночни политики, укинување на ограничувањата за патување веднаш штом тоа ќе го дозволат здравствените власти, намалување на процедурите и ослободување на визниот режим, зајакнување на маркетингот и довербата на потрошувачите, со цел да се забрза закрепнувањето. Препораките исто така, потенцираат, дека туризмот треба да се стави во центарот на националните политики за обновување и акционите планови.

Трета клучна област - Подготовки за утре: Истакнувајќи ја уникатната способност на туризмот да бележи локален и национален раст, Препораките повикуваат да се стави поголем акцент на одржливиот развој на туризмот и да се преземат активности околу „научените лекции“ од оваа криза. Се препорачува на владите и приватниот сектор да изработат планови за подготовка и претпазливост од идни вакви кризи.

Оваа организација предвидува опаѓање на туризмот од 65-80% во 2020 година споредбено со 2019 година, поради COVID-19 кризата.

Табела 1. Месечна промена во проценти на доаѓањето на странски туристи во светот во 2020 во споредба со 2019 година (според регионална поделба на Светска Туристичка Организација)

Регион	Јануари	Февруари	Март	Април	Мај	Јуни	Вкупно (%)
Европа	5	2	-61	-98	-96	-90	-66
Азија и Пацифик	-5	-51	-82	-99	-99	-99	-72
Америка	0	3	-49	-94	-93	-92	-55
Африка	2	1	-43	-99	-99	-99	-57
Блискиот Исток	5	-25	-45	-94	-94	-94	-57
Свет	1	-16	-64	-97	-96	-93	-65

Извор: <https://www.unwto.org/international-tourism-and-covid-19>

Од табелата 1, може да се забележи, дека во светски рамки, процентот на намалување на странските туристи во периодот јануари-јуни 2020

година е 65%, а за регионот Европа, овој процент изнесува -66% намалување во споредба со 2019 година.

Состојба со туризмот и COVID-19 во земјата

Покрај здравствените и социјални аспекти кои произлегуваат како последица од COVID-19 кризата во земјата, ќе ги споменеме и економските аспекти. Кризата предизвика економски загуби во повеќе сектори и зголемување на невработеноста. Секторот туризам и угостителство е директно погоден од кризата и голем дел од објектите беа затворени или работеа со различни ограничувања и рестрикции поради здравствените протоколи, воведувањето на вонредна состојба, полициски час и сл.

За зголемување на невработеноста во земјата, соопштението кое може да се пронајде на официјалната веб страна на Агенцијата за вработување на Република Северна Македонија (се однесува за периодот на месеците јануари-август 2020 година), ни дава увид во бројот на невработени лица во земјата. Бројот на невработени лица не е поделен по сектори на дејност. Вкупниот број на невработени лица во периодот јануари-август во земјава е зголемен за 40350 невработени лица. Според соопштението, со состојба на 31.08.2020 година евидентирани се 12580 невработени лица по основ на прилив од работен однос за кои престанокот, односно одјавата од задолжително социјално осигурување е регистрирана во периодот после 11.03.2020 година, односно во периодот на кризата предизвикана од COVID-19 вирусот.

Табела 2. Преглед на невработени лица евидентирани во Агенцијата за вработување на Република Северна Македонија (јануари-август 2020)

Месец	Јануари	Фев.	Март	Април	Мај	Јуни	Јули	Август
Невработени лица	104409	105816	107732	114762	121187	133455	141777	144759

Извор: https://av.gov.mk/content/Statisticki%20podatoci/%D0%90%D0%B2%D0%B3%D1%83%D1%81%D1%82%202020/Nevraboteni%20_avgust_2020.pdf

Еден од најважните податоци во туристичката статистика се бројот на туристи и остварените ноќевања. Во табелата 3 и 4 подолу, даден е приказ на статистичките податоци поврзани со бројот на туристи и остварени ноќевања во земјата во периодот јануари-август 2020 година (за времетраење на кризата), споредбено со истиот период во 2019 година.

Табела 3. Број на туристи јануари-август 2020

Месец	Туристи	Намалување на туристи во однос на 2019 во проценти	Намалување на домашни туристи во однос на 2019 во проценти	Намалување на странски туристи во однос на 2019 во проценти
Јануари	55266	Зголемен за 12.7	Зголемен за 1.0	Зголемен за 20.6
Февруари	47288	Зголемен за 8.3	Зголемен за 6.2	Зголемен за 9.5
Март	17943	67.3	60.5	70.4
Април	741	99.1	97.7	99.7
Мај	838	99.2	97.8	99.7
Јуни	5210	95.6	88.9	97.9
Јули	75591	56	4.8	94.9
Август	133704	38.2	Зголемен за 8.9	92.8

Извор: <http://www.stat.gov.mk/PrethodniSoopstenijaOblast.aspx?id=69&rbrObl=25>

Август. Според податоците на Државниот завод за статистика, бројот на туристите во август 2020 година изнесува 133 704, а бројот на ноќевањата изнесува 684 719. Бројот на туристите во август 2020 година, во однос на август 2019 година, е намален за 38.2 %, а бројот на ноќевањата е намален за 24.3 %. Бројот на домашните туристи во август 2020 година, во однос на август 2019 година, е зголемен за 8.9 %, а бројот на странските туристи е намален за 92.8 %. Бројот на ноќевањата на домашните туристи во август 2020 година, во однос на август 2019 година, е зголемен за 1.1 %, а бројот на ноќевањата на странските туристи е намален за 91.3 %.

Јули. Според податоците на Државниот завод за статистика, бројот на туристите во јули 2020 година изнесува 75 591, а бројот на ноќевањата изнесува 436 180. Бројот на туристите во јули 2020 година, во однос на јули 2019 година, е намален за 56.0 %, а бројот на ноќевањата е намален за 36.1 %. Бројот на домашните туристи во јули 2020 година, во однос на јули 2019 година, е намален за 4.8 %, а бројот на странските туристи е намален за 94.9 %. Бројот на ноќевањата на домашните туристи во јули 2020 година, во однос на јули 2019 година, е намален за 6.3 %, а бројот на ноќевањата на странските туристи е намален за 93.4 %.

Јуни. Според податоците на Државниот завод за статистика, бројот на туристите во јуни 2020 година изнесува 5 210, а бројот на ноќевањата изнесува 14 179. Бројот на туристите во јуни 2020 година, во однос на јуни 2019 година, е намален за 95.6 %, а бројот на ноќевањата е намален за 94.6 %. Бројот на домашните туристи во јуни 2020 година, во однос на јуни 2019 година, е намален за 88.9 %, а бројот на странските туристи е намален за 97.9 %. Бројот на ноќевањата на домашните туристи во јуни 2020 година, во однос на јуни 2019 година, е намален за 90.1 %, а бројот на ноќевањата на странските туристи е намален за 96.6 %.

Табела 4. Број на ноќевања јануари-август 2020

Месец	Ноќевања	Намалување на ноќевања во однос на 2019 во проценти	Намалување на ноќевања на домашни туристи во однос на 2019 во проценти	Намалување на ноќевања на странски туристи во однос на 2019 во проценти
Јануари	109733	Зголемен за 6.9	Зголемен за 1.5	Зголемен за 11.4
Февруари	94883	Зголемен за 3.4	Зголемен за 0.9	Зголемен за 5.2
Март	17943	62.8	50.3	69.6
Април	4690	97.2	96.1	97.8
Мај	4946	97.6	96.7	98
Јуни	14179	94.6	90.1	96.6
Јули	436180	36.1	6.3	93.4
Август	684719	24.3	Зголемен за 1.1	91.3

Извор: <http://www.stat.gov.mk/PrethodniSoopstenijaOblast.aspx?id=69&rbrObl=25>

Мај. Според податоците на Државниот завод за статистика, бројот на туристите во мај 2020 година изнесува 838, а бројот на ноќевањата изнесува 4 946. Бројот на туристите во мај 2020 година, во однос на мај 2019 година, е намален за 99.2 %, а бројот на ноќевањата е намален за 97.6 %. Бројот на домашните туристи во мај 2020 година, во однос на мај 2019 година, е намален за 97.8 %, а бројот на странските туристи е намален за 99.7 %. Бројот на ноќевањата на домашните туристи во мај 2020 година, во однос на мај 2019 година, е намален за 96.7 %, а бројот на ноќевањата на странските туристи е намален за 98.0 %.

Април. Според податоците на Државниот завод за статистика, бројот на туристите во април 2020 година изнесува 741, а бројот на ноќевањата изнесува 4 690. Бројот на туристите во април 2020 година, во однос на април 2019 година, е намален за 99.1 %, а бројот на ноќевањата е намален за 97.2 %. Бројот на домашните туристи во април 2020 година, во однос на април 2019 година, е намален за 97.7 %, а бројот на странските туристи е намален за 99.7 %. Бројот на ноќевањата на домашните туристи во април 2020 година, во однос на април 2019 година, е намален за 96.1 %, а бројот на ноќевањата на странските туристи е намален за 97.8 %.

Март. Според податоците на Државниот завод за статистика, бројот на туристите во март 2020 година изнесува 17 943, а бројот на ноќевањата изнесува 41 948. Бројот на туристите во март 2020 година, во

однос на март 2019 година, е намален за 67.3 %, а бројот на ноќевањата е намален за 62.8 %. Бројот на домашните туристи во март 2020 година, во однос на март 2019 година, е намален за 60.5 %, а бројот на странските туристи е намален за 70.4 %. Бројот на ноќевањата на домашните туристи во март 2020 година, во однос на март 2019 година, е намален за 50.3 %, а бројот на ноќевањата на странските туристи е намален за 69.6 %.

Од табелите 3 и 4 можеме да забележиме дека пред здравствена-та пандемија Северна Македонија регистрира пораст на посети и ноќевања на странски туристи и тоа за 21% зголемување на бројот на странски туристи и 11% на бројот на ноќевања за месец јануари, односно 10% зголемување на бројот на странски туристи и 5% на ноќевањата за месец февруари. Периодот кој следува по месец март односно по прогласувањето пандемија процентуалното намалување на бројот на странски туристи по месеци се движи помеѓу 70% и 100% за да забележиме намалување од 82% на бројот на туристи за периодот јануари – август во 2020-та година во однос на истиот период 2019-та година, додека кај ноќевањата бележиме речиси идентично намалување на бројот на ноќевања кој се движи помеѓу 70% и 98% по месеци или намалување од 83% на бројот на ноќевања за периодот јануари – август 2020-та година во однос на истиот период 2019-та година.

Преземени мерки од страна на Владата

Покрај редицата здравствени мерки преземени од страна на Владата на Република Северна Македонија од почетокот на пандемијата со COVID-19, преземени се и поголем број на економски мерки. Економските мерки можеме да ги поделиме на директни и индиректни мерки кои се однесуваат на секторот туризам и угостителство. Индиректните мерки (за сите сектори) се субвенционирање на придонеси и плати, преференцијални кредити и сл. Преземените мерки кои се директно поврзани со секторот туризам и угостителство (прв, втор и трет пакет мерки) се следните:

- Формирање на фонд за туризам;
- Одложувањето на важноста на туристичките ваучери;
- Продолжување на важноста на лиценците за вршење угостителска и туристичка дејност;
- Продолжување на важноста на категоризацијата на објектите за сместување, исхрана и пијалаци; и
- Туристички ваучери за домашен туризам (реализирани 61.648 од 117.531) од кампања „Дома си е дома“.

Мерки кои се директно поврзани со секторот туризам и угостителство (четврт пакет мерки) се следните:

- Субвенционирање на 50% од придонесите за вработените во компании од секторите туризам, транспорт и угостителство и други компании погодени од корона вирусот;

- Поддршка со плати за туристичките водичи;
- Поврат на туристичката такса за 2019 година за поддршка на секторот туризам, како еден од најпогодените од кризата;
- Грантови за туристички агенции од 3.000 до 7.000 евра;
- Грантови за ресторани за свадби;
- Продолжување на лиценците за работа на дискотеките, ноќните клубови како и за компаниите од транспортната заедница;
- Грантови за игротеки за деца;
- Намалување на стапката за ДДВ за ресторански услуги и служење на храна и пијалаци, со која овие услуги ќе се даночат со нова повластена стапка на ДДВ од 10% наместо сегашната редовна стапка од 18%.

Улогата на туристичката политика во земјата

Под поимот „туристичка политика”, се подразбира свесната активност на државата, односно општеството во областа на туризмот. Основна задача на оваа политика е да преземе мерки и активности со кои максимално ќе се активираат факторите за развој на туризмот со цел да се зголеми туристичкиот промет и потрошувачка како и да ги подобрува нивната структура и квалитет. Поконкретно, туристичката политика ги исполнува следните функции: ги дефинира правилата на играта - условите под кои туристичките оператори мора да функционираат; ги поставува активностите и однесувањето кои се прифатливи за посетителите; обезбедува заедничка цел за сите заинтересирани страни во дестинацијата; олеснува консензус околу специфичните стратегии и цели за дадена дестинација; обезбедува рамка за јавни/приватни дискусии за улогата и придонесот на туристичкиот сектор кон економијата и општо во општеството; и овозможува поефикасно поврзување на туризмот со другите сектори на економијата. Туристичката политика има директни и индиректни носители, односно извршители. Директни носители и извршители на туристичката политика се: претставничките органи на власта на сите нивоа (собранија, парламентите, одделните собори, домови, комисии и слично); извршните органи на управата (владата) на сите нивоа (секретаријати, министерства за туризам, комитети за угостителство и туризам, главни дирекции за угостителство и туризам на државно, регионално, општинско, градско и слично ниво).

Дијаграм 1. Организација на туристичката политика на Република Северна Македонија на централно, регионално и локално ниво

На почетокот на пандемијата поврзана со COVID-19 во земјата беше формирано Координативното тело за превенција од последиците од вирусот COVID-19. Целта на ова Координативно тело е преку координиран пристап на претставниците од сите комори, асоцијации и претставници од туристичко угостителска индустрија, како и претставници од Министерството за економија и Агенцијата за промоција и поддршка на туризмот да се дадат предлози и усвојат мерки за справување со здравствената и економска криза во секторот туризам и угостителство. Од страна на Координативното тело беа спроведени поголем број на состаноци и беа поднесени редица иницијативи.

Препораки за унапредување на секторот туризам и угостителство

Земјаќи ги предвид моменталната состојба со секторот туризам и угостителство во земјата, од аспект на COVID-19 кризата, наместо заклучок во овој труд, можеме да направиме неколку препораки за понатамошно унапредување на туризмот. Препораки за унапредување на туризмот во услови на пандемија и негово рестартирање после пандемијата се однесуваат на следното:

- Создавање на гарантен фонд за туризам;
- Подобрување на програмите за едукација (преку формално и неформално образование);
- Промена на концептот за туристички развојни зони;
- Субвенционирани вложувања во рурални средини за сместувачки капацитети;
- Подобрување на законската регулатива, (тур. и угост. дејност, автокампови), инспекција;
- Промоција на домашниот туризам и регионална реклама;
- Создавање на услови за транзитен туризам;

- Создавање услови за изградба на планински домови и куќи и зголемување на мрежите на планинарски патеки и планински велосипедски патеки;

- Изработка на Стратегија за справување со кризи во туризмот;

- Продолжување со поддршка на придонесите на вработените и финансиската поддршка на платите за вработените и кредитните линии; и

- Конституирање Комитет за туризам како највисоко тело за туризам (поделба на ингеренции), а во поблиска иднина формирање и Министерство за туризам.

Овие препораки би придонеле за успешен развој на туризмот во земјата во „пост ковид“ периодот кој следи и би ги подобриле условите за раст на туризмот.

Користена литература

Granville, F., Mehta, A., Pike, S. (2016) Destinations, disasters and public relations: Stakeholder engagement in multi-phase disaster management. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 28, pp. 73-79.

Henderson, J. (2003) Managing a health-related crisis: SARS in Singapore. *Journal of Vacation Marketing*, 10(1), pp. 67-77.

Henderson, J., Ng, A. (2004) Responding to Crisis: Severe Acute Respiratory Syndrome (SARS) and Hotels in Singapore. *International Journal of Tourism Research*, 6, pp. 411-419.

Mansfeld, Y., Pizam, A. (2006) *Tourism, security, and safety: From theory to practice*. Oxford: Elsevier.

Mao, C., Ding, C., Lee, H. (2010) Post-SARS tourist arrival recovery patterns: An analysis based on a catastrophe theory. *Tourism Management*, 31, pp. 855-861.

Ritchie, B., Campiranon, K. (2015) *Tourism Crisis and Disaster Management in the Asia-Pacific*. Oxfordshire: CABI.

UNWTO (2019) *International Tourism Highlights, 2019 Edition*. Madrid: UNWTO.

UNWTO (2020) UNWTO Briefing Note – Tourism and COVID-19, Issue 3. *Understanding Domestic Tourism and Seizing its Opportunities*. Madrid: UNWTO.

UNWTO (2020) UNWTO Briefing Note – Tourism and COVID-19, Issue 1 – *How are countries supporting tourism recovery?*. Madrid: UNWTO.

UNWTO (2020) UNWTO Briefing Note – Tourism and COVID-19, Issue 2. *Tourism in SIDS – the challenge of sustaining livelihoods in times of COVID-19*. Madrid: UNWTO.

UNWTO (2020) *UNWTO World Tourism Barometer, May 2020 – Special focus on the Impact of COVID-19*. Madrid: UNWTO.

Wang, Y. (2009) The impact of crisis events and macroeconomic activity on Taiwan's international inbound tourism demand. *Tourism Management*, 30, pp. 75-82.

Zeng, B., Carter, R., De Lacy, T. (2005) Short-term Perturbations and Tourism Effects: The Case of SARS in China. *Current Issues in Tourism*, 8(4), pp. 306-322.

Методијески, Д. (2019) Туристичка политика. Штип: УГД.

Џамбазовски, К., Методијески, Д. (2020) Последователна студија за ефектите врз приватниот сектор - туризам и угостителство погоден од здравствено-економската криза предизвикана од пандемијата COVID-19, со препораки за справување со економските ефекти. Скопје: Епи Центар Интернационал.

Џамбазовски, К., Методијески, Д. (2020) Студија за ефектите врз приватниот сектор - туризам и угостителство погоден од здравствено-економската криза предизвикана од пандемијата COVID-19, со препораки за справување со економските ефекти. Скопје: Епи Центар Интернационал.

ISBN 978-608-66817-0-8